

PAUL VAN LIEMPT
MISDAAD
EN STRAF
IN DE POLDER

Het OM
aan het woord

Woord vooraf

Het strafrecht kan niet alles oplossen

In het programma *Juridische Zaken* op BNR Nieuwsradio was de topman van het Openbaar Ministerie (OM) Gerrit van der Burg met enige regelmaat te gast. Zijn standpunten en vergezichten over de rol van de rechtsstaat, de toenemende ontwrichtende werking van ondermijning en de prominere rol van cybercriminaliteit wekten bij mij meer dan gemiddelde interesse. De advocatuur en de rechtspraak zijn relevante spelers voor een goed functionerende rechtsstaat, maar vanuit een nieuwsgierig-journalistieke invalshoek werd mijn aandacht almaar sterker naar het OM getrokken. We horen en weten meer van advocatuur en rechtspraak dan van het OM. Daarom wilde ik me in het OM verdiepen, officieren van justitie gaan interviewen en er een boek over schrijven.

Wilde het OM ook meewerken? We hadden een eerste vrijblijvend gesprek met espresso en San Pellegrino aan een rustige tafel in een hoekje van café-restaurant Dauphine in Amsterdam, naast de BNR-redactie. Een halfjaar later zat ik op het Parket-Generaal in Den Haag aan een grote ovale tafel met zes hoofdofficieren en twee landelijke perswoordvoerders. Mijn idee om een onafhankelijk boek over het OM te gaan schrijven (zonder subsidies van fondsen of donaties uit commerciële hoek) werd omarmd, maar 'spannend' vonden ze het wel.

Het OM is een organisatie met bijna 5500 medewerkers, van wie er ruim negenhonderd als officier van justitie of advocaat-generaal actief zijn. Ze werken verdeeld over tien arrondissementsparketten, het Landelijk Parket, het Functioneel Parket, het CVOM (Parket Centrale Verwerking OM), het DVOM (Dienstverleningsorganisatie OM), het Ressortsparket en het Parket-Generaal. Aan de top staan hoofdofficieren, die samen met plaatsvervangend hoofdofficieren en directeuren bedrijfs-

voering het dagelijks bestuur vormen. De advocaten-generaal nemen de zaken in hoger beroep voor hun rekening. De organisatie wordt vaak als een piramide weergegeven, maar vertoont opgestapeld meer gelijkenis met bijvoorbeeld de structuur van de Rabobank. Naast de parketten voor opsporing en vervolging in strafzaken is er ook een ressortparket voor de behandeling van hogerberoepszaken (dat ook aan opsporing en vervolging doet) en een College van procureurs-generaal, aangevoerd door de voorzitter, dat aan het hoofd staat van het OM. Omdat het OM een te brede organisatie is om in één boek te vatten, besloot ik mijn aandacht vooral te richten op de verhalen en opvattingen van officieren van justitie, de gezichten naar buiten van het OM. Samen met advocaten-generaal, met leidinggevende hoofdofficieren van justitie en met de landelijke leiding van het Openbaar Ministerie, het College van procureurs-generaal, dat het landelijke opsporings- en vervolgingsbeleid van het OM bepaalt, komen ze in dit boek aan het woord. Mijn dank gaat uit naar alle geïnterviewden, die zonder uitzondering de tijd voor me namen. Het kwam zelden voor dat een interview binnen de geplande tijd van anderhalf tot twee uur was afgerond, waarbij in sommige gevallen ook nog een vervolgspraak kon worden gemaakt.

Omdat ik een breed beeld van het OM door de ogen van officieren van justitie wilde neerzetten, heb ik gekozen voor een 'caleidoscopische aanpak'. Dat wil zeggen dat ik vooral officieren van justitie en advocaten-generaal achter elkaar aan het woord laat over uiteenlopende zaken, bewust zonder rangschikking, om recht te doen aan de impact die elke zaak op slachtoffers, daders en samenleving heeft. Op deze manier heb ik een veelkleurig beeld kunnen optekenen van de mensen en het werk van het OM, vanuit verschillende invalshoeken belicht. Uit de enorme hoeveelheid materiaal heb ik de keuzes gemaakt waarvan dit boek de neerslag is.

Het OM gaat over veel: van winkeldiefstal tot rijden onder invloed, van fraude tot moord. Het OM geeft daarbij leiding aan de politie bij de opsporing en vervolgt strafbare feiten. Het is de enige instantie in Nederland die verdachten kan vervolgen. Het beslist of en wanneer een zaak voor de rechter komt. Als dat het geval is, stuurt het OM een dagvaarding naar de verdachte. De dagvaarding is een schriftelijke oproep om voor de rechter te verschijnen en vermeldt voor welk strafbaar feit de

officier van justitie (OvJ) de verdachte vervolgt, de zogenaamde tenlastelegging.

Dat de officier van justitie ook wel openbaar aanklager wordt genoemd, merk je in de rechtszaal, daar klaagt de OvJ een verdachte aan. Nadat de rechter de verdachte heeft ondervraagd over de zaak, krijgen de officier van justitie en de advocaat van de verdachte de gelegenheid vragen te stellen. De rechtbank kan getuigen horen in de rechtszaal of dit daarbuiten laten doen door de rechter-commissaris (RC). Die laatste is een rechter die toezicht houdt op de voortgang en rechtmatigheid van het opsporingsonderzoek dat onder leiding staat van de officier van justitie. Naast het horen van getuigen geeft de RC toestemming aan politie en OM om bepaalde opsporingsmethoden in te zetten, zoals het tappen van telefoons, het doorzoeken van woningen of bedrijven en van computers. 'Het is goed om hier terughoudend mee om te gaan,' zegt een hoofdofficier van justitie, om 'de burger te beschermen tegen een te ver gaande bemoeienis van de overheid op het leven van de burger'. Iemand's individuele vrijheid mag niet op het spel worden gezet. (Zie verder hoofdstuk 3.)

De rechter-commissaris beslist ook of iemand in het kader van de voorlopige hechtenis langer mag worden vastgehouden. De RC kan dieper op de persoonlijke situatie ingaan dan de politie en bijvoorbeeld aan de reclassering vragen een voorlichtingsrapport over de verdachte te maken. Of om een psychiatrisch rapport vragen, waarvoor de verdachte ter observatie kan worden opgenomen.

In het requisitoir zet de officier van justitie op zitting ten overstaan van de rechters de feiten op een rij, geeft zijn mening over het bewijs en eist op grond daarvan een bepaalde straf. De officier van justitie staat tijdens een zaak: de staande magistratuur. De rechter zit: de zittende magistratuur.

Gebaseerd op ruim vijftig lange gesprekken met de hoofdrolspelers over hun vak, hun drijfveren en hun dilemma's, bezoeken aan verschillende rechtbanken, 'reflectiekamers' en een strafmaatoverleg, het bijwonen van een vergadering van landelijke perswoordvoerders en een kranselegging, interne rondleidingen en een dagje meelopen met 'zsm' (een afkorting met talloze betekenissen als 'Zo Spoedig Mogelijk' of 'Zorgvuldig, Snel en op Maat', om veelvoorkomende criminaliteit aan te pak-

ken) biedt dit boek inzicht in het OM in een roerige tijd, spelend in de periode 2018-2021. Het is de tijd waarin het proces rond MH17 van start gaat, een megaproces met als inzet de waarheid over de fatale vlucht. Die zaak is voor Nederland zo belangrijk dat die voor altijd in het geheugen gegrift staat. Hoofdstuk 4 is er daarom in zijn geheel aan gewijd.

Het is ook de tijd waarin de moord op advocaat Derk Wiersum plaatsvindt, ook een grote schok omdat daarmee voor het eerst in Nederland een ‘togadrager’ wordt vermoord. Minister Ferdinand Grapperhaus van Justitie en Veiligheid sprak in een korte verklaring van een ‘aanslag op onze rechtsstaat’. Waar hij aan toevoegde: ‘De mensen die hierin werken, zorgen voor uw en mijn democratische rechtsorde. Dat is een grens die de georganiseerde misdaad is overgegaan.’ Van een heel andere orde is corona, dat de hele maatschappij, en uiteraard ook het werk van het OM beïnvloedt. Volgens de Collegevoorzitter ‘laat corona het OM op zijn grondvesten schudden’.

Binnenshuis zorgt onrust aan de top voor een stevige crisis. OM’ers die zich intern niet gehoord of onveilig voelen, stappen ten einde raad als klokkenluiders naar NRC. Een commissie onder leiding van voormalig procureur-generaal bij de Hoge Raad Jan Watse Fokkens doet onderzoek en levert in 2019 een snoeihard rapport af over de verziekte verhoudingen binnen de top van het OM. Maar het handelen van de commissie en de inhoud van het rapport worden in 2021 door de rechtbank Den Haag ‘onrechtmatig’ genoemd. In hoofdstuk 5 spreek ik met officieren en leidinggevenden die op deze periode reflecteren. De onrust bij de top zorgt voor enorm veel ruis en leidt af van de inhoud waar het volgens de ‘gedreven doeners’ van het OM over zou moeten gaan. Eén hoofdofficier van justitie zegt met ‘schaamte’ vervuld te zijn, een andere hoofdofficier van justitie ‘grijpt het terugkijkend naar de magistratelijke strot’, als hij ziet hoe er in zijn ogen ‘met macht is gedeald’. In 5A komt de in het oog springende relatiekwestie kort aan bod.

De geïnterviewden spreken ook over de rol van de media. Ze zeggen de kritische blik te begrijpen, worden ‘soms moe’ van het in hun ogen te makkelijk opgedrukte predicaat ‘OM blundert’ en vragen bij monde van de topman soms zelfs om ‘compassie’ van de buitenwereld.

De druk van ruim een decennium bezuinigen staat haaks op de steeds hogere eisen en verwachtingen die aan opsporing en vervolging worden

gesteld. Gebrek aan middelen leidt tot gebrek aan ‘capaciteit’ om alle zaken aan te pakken en op te lossen. Het zorgt voor een toename van werkdruk, ook in de race om de steeds complexer wordende samenleving het hoofd te bieden. Die complexiteit uit zich met name in de al in 2016 door topman Gerrit van der Burg aangekondigde snelle opkomst van cybercriminaliteit, niet voor niets een van de topprioriteiten van het OM, naast ondermijning (verwevenheid tussen onder- en bovenwereld). Het vergt meer inzicht in de nieuwste technologie om je ‘te prepareren op de dreiging die eraan komt’, zegt een cyberofficier.

ANGST EN AFREKENING

De vraag om meer compassie is van een andere orde. Collegevoorzitter Van der Burg vraagt zich af wie het opneemt voor het zware werk van het OM. ‘Wie hoor je daar nou eens een keer met compassie iets over zeggen? Terwijl het zo’n belangrijk instituut is voor onze democratische rechtsorde.’ Het stoort hem dat je in de media, of vanuit de politiek, weinig verneemt in die richting. ‘Terwijl er op dit moment (mei 2021) officieren van justitie dag en nacht beveiligd worden. Net als advocaten, rechters en journalisten.’

In het boek is er ook aandacht voor de andere spelers in de rechtszaal: de advocaten en de rechters. Een aantal officieren van justitie is advocaat geweest of wil ooit nog eens rechter worden. Naast waarderende woorden voor de andere beroepsgroepen is er ook kritiek. Sommige officieren zouden nooit advocaat kunnen zijn omdat ze liever aan waarheidsvinding doen, zeggen ze. En: ‘Je wegcijferen voor een cliënt past niet echt bij me,’ zegt een van hen, ‘alleen maar het belang van een cliënt dienen is te mager.’ En waarom geen rechter? ‘Te stoffig.’ En: ‘Een officier van justitie is een doener die beslissingen durft te nemen, ook als nog niet alles duidelijk is. Een rechter is meer het bedachtzame, intellectuele type, dat zenuwachtig wordt van drie dingen tegelijk doen.’

In tijden van angst en afrekening, door de sterk toegenomen polarisatie, duiken veel instanties en organisaties weg voor publiciteit, zeker als ze kritische vragen kunnen verwachten, het achterste van hun tong moeten laten zien of als ze gevraagd worden deuren te openen.

Een documentaire of een boek vinden ze prachtig, maar dan graag als bewonderend monument in tijden van voorspoed en vreugde, waarin een geföhnde werkelijkheid wordt gepresenteerd. Daarom getuigt het van moed dat de geïnterviewde OM'ers in een periode waarin veel op het spel stond, waarin lang niet alles goed ging, toch aan dit boek wilden meewerken. Ze spraken ook niet off the record, maar on the record.

Uiteraard is een boek als dit een tijdopname. Het schetst een beeld over een periode van ongeveer drie jaar, opgetekend uit de mond van OM'ers die in die periode voor het Openbaar Ministerie werkzaam waren. De actualiteit tot op het laatste moment volgen was niet de ambitie, omdat die bij uitgave van het boek allang achterhaald zou zijn.

SAMENWERKING OF IEDER ZIJN VAK?

Samenwerking op alle fronten is het toverwoord in veel van de interviews met officieren van justitie, advocaten-generaal en leidinggevend. Na de liquidatie van advocaat Derk Wiersum in september 2019 richtte de minister van Justitie en Veiligheid het Multidisciplinair Interventieteam (MIT) op, waarin OM, Nationale Politie, Douane, Koninklijke Marechaussee, Fiscale Inlichtingen- en Opsporingsdienst en Belastingdienst gaan samenwerken om de georganiseerde misdaad, die tot ondermijning leidt, zoveel mogelijk een halt toe te roepen. Het team, dat uit vierhonderd werknemers bestaat, is in 2023 volledig operationeel. Veel aandacht zal uitgaan naar aanpak van criminele logistiek en geldstromen, om het verdienmodel en criminele bedrijfsstructuren bloot te leggen, en om steviger in te zetten op het afpakken van geld. Misdad mag niet lonen, maar het doel is ook ervoor te zorgen dat criminele organisaties geen kapitaal vergaren om iets op te bouwen (zie hoofdstukken 4 en 6). Samenwerking werd immers ook leidend in de strijd tegen veelvoorkomende criminaliteit als winkeldiefstal, vernieling, verduistering en licht uitgaansgeweld. In 2012 werd daartoe zsm in het leven geroepen, een afkorting die zoals gezegd voor veel staat, waaronder Zo Slim Mogelijk. OM, politie, reclassering, slachtofferhulp en de Raad voor de Kinderbescherming zitten bij elkaar aan tafel om met een brede aanpak de problemen te lijf te gaan (zie hoofdstuk 6).

In het slothoofdstuk komt het College van procureurs-generaal aan het woord, om over de organisatie en de eigen portefeuilles te praten en vooruit te blikken. De lector OM permanente educatie vertelt hoe nieuwe lichten officieren van justitie worden opgeleid. De hoogleraar op de bijzondere leerstoel Openbaar Ministerie aan de Universiteit van Amsterdam belicht het precaire evenwicht tussen de minister van Justitie en Veiligheid en het OM. En twee nieuw aangetreden hoofdofficieren geven hun zienswijze op het vak nu en in de toekomst. Het gaat over een nieuwe aanpak die erop gericht is te voorkomen dat zaken naar zitting gaan en over het voortzetten van publiek-private samenwerkingen die al langer in gang zijn gezet.

Het plan voor het 'Supermisdaadteam' MIT (ook een vorm van samenwerking) werd al eerder (22 mei 2020 in *De Telegraaf*) bekritiseerd door misdaadexperts, burgemeesters en politiechefs die er de meerwaarde niet van inzagen. Om zo'n team te laten werken is het essentieel dat aan een aantal voorwaarden wordt voldaan. Emeritus hoogleraar criminologie Cyrille Fijnaut was in interviews op nu.nl, BNR Nieuwsradio en later *Het Parool* uiterst kritisch. Hij vond het plan van Justitieminister Grapperhaus 'een strategische blunder, om daadkracht te tonen', en 'puur ad-hocbeleid, ingegeven door emoties'. Fijnaut schreef voor de Tweede Kamer een pamflet van veertig pagina's met kritiek op het MIT. NRC schrijft: 'Fijnaut spreekt van "het domste plan in de geschiedenis van de Nederlandse politie". Volgens hem is er sprake van "ondoordachte keuzes" en is er te weinig aandacht voor de strafrechtelijke aanpak van de misdaad. "Als je met twee organisaties zware misdaad gaat bestrijden is het vragen om dikke ellende."'

Belangrijk is aan te tonen wat dit team beter gaat doen dan de huidige opsporingsdiensten, dat goed wordt afgesproken wie 'eigenaar van de informatie' is en dat de communicatie tussen de diensten perfect geregeld is, zowel technisch als inhoudelijk. Duidelijk moet ook zijn dat de nieuwe samenwerking meer oplevert dan het versterken en verbeteren van de bestaande 'opsporingscapaciteit'. En dat er geen roofofbouw wordt gepleegd op de bestaande politieorganisatie. Dat kan alleen als er meer geld voor beschikbaar komt en er in de praktijk geen nieuwe hiërarchische laag boven bestaande onderdelen wordt gebouwd. Op donderdag 16 september 2021 bleek tijdens een hoorzitting van experts op het ge-

bied van misdaadbestrijding in de Tweede Kamer dat er ook binnen de Nationale Politie grote twijfels bestaan over de oprichting van het MIT, schreef *NRC*. ‘De plannen die door het ministerie van Justitie en Veiligheid nu worden uitgewerkt dreigen de “slagkracht van het opsporingsapparaat niet te versterken maar juist verder te bureaucratiseren”, zei het hoofd van de Landelijke Recherche Andy Kraag.’

Repressie en vervolging behoren tot de klassieke instrumenten om de georganiseerde misdaad een halt toe te roepen, maar voor oplossingen is een breed maatschappelijk antwoord nodig. ‘Dit nooit meer,’ zei de minister van Justitie en Veiligheid na de liquidatie van Derk Wiersum. Procureur-generaal Theo Hofstee zei na de liquidatie van Peter R. de Vries in juli 2021 in het *AD*: ‘Dit raakt mensen in hun eigen straat en het raakt ook ons elke keer. Dit went niet.’

Het brede antwoord van samenwerking van meerdere ministeries, van onderwijs, van jongerenwerk, opvoeding en wijkagent gericht op preventie moet (als aan de kritische voorwaarden in de vorige alinea is voldaan) niet als soft maar juist als krachtig worden gezien. Het moet levend en in beweging blijven, niet gaan verflauwen en wegdruppelen om iedereen pas weer op te laten schrikken na opnieuw een liquidatie of een aanslag. Het moet omdat ondermijning iedereen raakt: overheden, bedrijven en burgers. De media kunnen hierin een rol spelen door het thema ondermijning hoog op de agenda te houden zoals met het klimaat en corona ook gebeurd is. En zoals het steeds meer gebeurt met cybercrime, die andere prioriteit van het *OM*. Ook daar speelt samenwerking en het smeden van soms onvermoede coalities een grote rol. Vanuit de gedachte dat samenwerking tussen verschillende disciplines de grootste kans biedt op oplossingen. Het is een trend die wereldwijd op gang komt op veel meer terreinen, zoals de Amerikaan David Epstein voortreffelijk beschrijft in zijn boek *Why Generalists Triumph in a Specialized World*.

In die trend past zelfs in een enkel geval samenwerking met journalisten, zolang ieders rol gerespecteerd wordt. In de talkshow *Op1* met Jeroen Pauw, kort na de aanslag op Peter R. de Vries, zei advocaat Gerald Roethof dat wanneer Peter R. de Vries tegenover je stond in een zaak, ‘je nog iets extra’s deed, zo goed was hij’. Op de eigen site laten *OM*’ers die met Peter R. de Vries werkten zich na zijn dood in soortgelijke complimenteuze bewoordingen uit en laten ze weten wat die samenwerking

kon betekenen. Een aanklager zegt: ‘Als De Vries in beeld kwam, ging je als individueel zaaksofficier harder lopen. Dat effect had hij wel.’ ‘De afgelopen jaren heeft hij in een paar cold cases nog getuigen aangebracht. Met de dood van De Vries voelt het alsof er een opsporingsmiddel is verdwenen.’ Een andere aanklager: ‘Natuurlijk is het zo dat als Peter een cold case oppakte, dat als een katalysator werkte voor de opsporing.’ Een derde officier van justitie zegt: ‘Hij had de uitstraling en het gezag. En als je hem meenam in een onderzoek, kon je heel goede afspraken met hem maken. Hij zou je vertrouwen niet beschamen.’ En een vierde officier: ‘Door Peter zijn we de meerwaarde gaan zien van samen optrekken met de journalistiek, en we zijn daardoor opener geworden. Als je informatie met hem deelde, hield hij die voor zich. Op zijn beurt deelde hij tips die hij had ontvangen met ons.’

Zo’n vorm van samenwerking, waarin het OM en de journalistiek gezamenlijk optrekken, kan waarschijnlijk alleen met een unieke strijder als Peter R. de Vries, die per situatie rolvast kon blijven en zich altijd bewust bleef van de enorme macht van het OM en van de macht van de middelen die het OM tot zijn beschikking heeft. Hij bleef ook daarom altijd een kritisch volger, hij liet zich niet inpakken. De Vries was iemand die op klassieke wijze tegels kon lichten, maar die ook, om in de beeldspraak te blijven, tegels durfde te leggen of tegels kon zetten – kritisch als het moet, meewerkend als het kan, als het wederzijds belang ermee gediend is. Die manier van samenwerken kan alleen als er wederzijds vertrouwen is naar elkaar en openheid naar de buitenwereld. (In 6A ga ik uitgebreider in op de verhouding OM-Peter R. de Vries.)

Topambtenaar Mark Frequin denkt al lange tijd na over het onderwerp openheid, in zijn geval toegespitst op ambtenaren, en zette zijn gedachten daarover in samenhang met andere thema’s op papier in het boek *Tegenspraak graag. Geen pantser maar ruggengraat* en in een analyse over ambtelijk leiderschap, waarover hij in *de Volkskrant* openhartige woorden liet optekenen. Hij begint met de vaststelling dat het ‘in de huidige afrekencultuur verklaarbaar is dat mensen voorzichtig worden’. Frequin kijkt naar ambtenaren op ministeries. De magistraten van het OM die ik heb gesproken behoren tot een andere categorie, maar herkennen zich grotendeels in de analyse, maakte ik op uit de meeste interviews.

Natuurlijk is meer openheid gewenst, maar het vraagt ook iets van de media: it takes two to tango. Ambtenaren, magistraten, maar ook CEO's van grote bedrijven, hoogleraren of leidinggevendenden in de kennissector houden graag de regie in handen. En openheid betekent ook durven loslaten. Je wilt je wel verantwoorden, maar wat wordt er met je informatie gedaan? Wie alles onder controle wil houden, 'creëert een enorme spanning', zegt Frequin. Het is ook de dood in de pot voor de journalistiek, en voor de lezer, luisteraar en kijker die goed geïnformeerd willen worden, weet ik na duizenden interviews voor krant, tijdschrift, radio, tv en online. In het *Volkskrant*-interview snijdt Frequin een cruciaal punt aan: 'Journalisten zijn niet op zoek naar hoe een organisatie in elkaar zit. Ze willen weten waar de fout zit, the bug in the system.' En: 'De insteek: "Wat is hier gebeurd?" is heel anders dan: "Wie heeft hier iets fout gedaan?"' Waar leidt het toe? 'Mensen zijn bang om de schuld te krijgen, terwijl iedere organisatie fouten moet kunnen maken. Anders leer je niet.'

Het is een veelgehoorde klacht, die je niet alleen van ambtenaren, maar ook van CEO's, museumdirecteuren of voorzitters van sportbonden hoort: Barbertje moet hangen. Het is in ieder geval een vorm van kritiek waar de journalistiek over na mag denken, in de hoop op meer openheid van de andere kant. Je schiet meestal weinig op door met het vingertje naar één schuldige te wijzen. Dan verlos je je nooit van een op drift rakende 'naming and shaming'-cultuur waar de media voornamelijk als de eenentwintigste-eeuwse schandpaal dienen.

Wat met al die goede bedoelingen wél recht overeind blijft, is dat de media, als er zich na goed en degelijk onderzoek een schandaal aandient met aanwijsbare brokkenmakers, altijd onverschrokken tot publicatie moeten overgaan, vanuit het aloude adagium 'Publish and be damned'. Want ook in nieuwe tijden blijft gelden: ieder zijn vak.

Amsterdam, november 2021

Over het vak: het OM en de officier van justitie

In dit hoofdstuk gaat het over het vak en de bevoegdheden van de officier van justitie. Het is een vak met macht en verantwoordelijkheden. Uiteindelijk beslist een officier van justitie of en wanneer een zaak voor de rechter komt. En in de rechtszaal eist de officier doorgaans een straf. Over de verhouding van de misdaad tot de straf kreeg ik inzicht tijdens een strafmaatoverleg. Dat is een overleg van een groep officieren van justitie die samen tot de afweging van een strafeis komen.

Het gaat over de emotioneel zware kant van het vak. Het kan zelfs zo zijn dat je beveiligd moet worden en naar een safehouse wordt verplaatst, los van je gezin. Ik spreek een officier die om die reden alleen anoniem wil worden opgevoerd. En met een officier die eerder met bedreigingen te maken kreeg en op het moment van spreken ‘licht beveiligd’ wordt. Hij is ook bekend met het fenomeen kroongetuige, vanwege zaken uit het verleden.

Ik sluit het eerste hoofdstuk af met verhalen die de publiciteit minder vaak halen. Verhalen van advocaten-generaal die het OM vertegenwoordigen bij strafzaken in hoger beroep. Daar beklijft één belangrijke les: in hoger beroep gaan wil niet altijd zeggen dat je straf lager uitvalt, het blijft altijd een risico.

GEEF ZE METEEN EEN TOGA

De Amerikaanse televisieserie *Law & Order* van NBC, in Nederland door Net5 uitgezonden, is toe aan seizoen 24. Een zeker voor deze tijd ongekend lange reeks die de serie tot een klassieker maakt. De politie-

reeks over de ‘Special Victims Unit’ opent altijd met dezelfde tekst: ‘In het strafrechtstelsel worden seksuele misdrijven als bijzonder gruwelijk beschouwd. In New York City zijn de toegewezen onderzoekers die deze misdrijven onderzoeken, lid van een eliteteam dat bekendstaat als de Special Victims Unit. Dit zijn hun verhalen.’

Een aantrekkelijke serie, kwalitatief hoogstaand voor de liefhebbers van misdaadverhalen, maar ook een serie die een goed, weliswaar gero-mantiseerd, beeld geeft van het werk van onderzoekers en officieren van justitie. Natuurlijk gaat het over de Verenigde Staten, een land met een ander rechtstelsel en een andere rol voor de officier van justitie. Maar onderliggend zijn er veel gemeenschappelijke kenmerken. Uiteindelijk staan streven naar rechtvaardigheid, gerechtigheid en vrijheid voorop, is het werk altijd een samenspel met een heel team en biedt het meer dan gemiddeld afwisseling en spanning.

In *Law & Order* kenmerken bevoegdheid en betrokkenheid de District Attorney, de Amerikaanse evenknie van de Nederlandse officier van justitie. Nederlandse officieren worden hier vaak gekenschetst als gedreven doeners. Het zijn de termen die Willem Nijkerk ook altijd hoort en herkent. Nijkerk is officier van justitie in Amsterdam en hoofd Beleid & Strategie. (Sinds januari 2022 hoofd LECD, Landelijk Expertise Centrum Discriminatie.) Hij ging rechten studeren met het idee iets bij politie of justitie te gaan doen, maar van het OM had hij nog nooit gehoord. Het kwam geregeld in de kranten voorbij, vaak in dezelfde onprettige combinatie: ‘OM blundert’. Het verbaasde hem dat er over het OM, hoewel het bij heel veel zaken betrokken is, zo weinig verteld werd in de collegebanken. Als piepjonge jurist kwam hij via een hoogleraar bij wie hij een werkstuk had gemaakt toch bij het OM terecht. Bij het net in oprichting zijnde stafbureau van het hoogste orgaan: het College van procureurs-generaal, toen geleid door de in 2020 overleden Arthur Docters van Leeuwen.

Nijkerk werd in 2002 officier van justitie, gepoet en gemazeld in het vak dat bestaat uit opsporen en vervolgen van strafbare feiten. Willem Nijkerk heeft alle zaken bij de hand gehad in zijn loopbaan: van rijden onder invloed tot moord en alles wat daartussen zit. In 2007 stond hij voor een keuze waarvoor alle officieren van justitie met ervaring komen te staan: carrière maken op de inhoud door als officier van justitie steeds

zwaardere zaken te gaan doen of kiezen voor het management en leiding gaan geven. Hij zag dat er bij de professionals, de officieren van justitie, vanuit bevoegenheid en betrokkenheid veel goed ging, maar niet omdat het werk organisatorisch goed geregeld was. ‘Ik koos voor dienend leiderschap. De mensen die hier zitten zijn buitengewoon goed in hun werk. Ik moet zorgen dat ze in staat worden gesteld hun werk goed te doen. Mijn hoofdofficier destijds was Marc van Nimwegen, die wilde dat ik leiding ging geven.’

Van Nimwegen kwam later in opspraak na een reeks artikelen in *NRC*, resulterend in het ‘Rapport-Fokkens’, over een mogelijk verzwegen liefdesaffaire met Marianne Bloos, met nare gevolgen voor het OM. Op 3 februari 2021 noemde de rechtbank Den Haag het handelen van de commissie en de inhoud van het rapport onrechtmatig. Dit vonnis van de rechtbank was mede aanleiding om tot een regeling te komen. Op 11 oktober 2021 werd bekend dat het OM een geheime overeenkomst sloot met de voormalige topaanklagers (zie voor een reflectie op de periode voor het vonnis en de overeenkomst hoofdstuk 5). Nijkerk wil graag zeggen dat hij altijd met veel plezier voor Van Nimwegen heeft gewerkt en veel van hem heeft geleerd. ‘Ik vond hem toen als leidinggevende een van de weinige OM’ers met visie. Die wist waar hij met het OM naartoe wilde. Dat hij in zijn gedrag misschien niet altijd even hoffelijk was als hij je niet mocht, kan zo zijn, maar ik heb het nooit ervaren. Zijn visie sprak me aan. In een tijd waarin we moeite hadden mensen naar het OM te krijgen, zag hij hoe lastig het concurreren was met de advocatuur.’

Na een bijeenkomst voor studenten liepen toenmalig ‘super-PG’ (procureur-generaal, de baas van het OM) Herman Bolhaar, Marc en ik over het Janskerkhof in Utrecht. Marc zei:

Wanneer je als beginnend jurist de advocatuur in stapt, ben je meteen advocaat. Je krijgt een toga aan, gaat weliswaar in een opleidingstraject, maar je bent al iets. Wat hebben wij als OM te bieden? Eerst moet je parketsecretaris (ondersteuning voor een officier van justitie) worden. Als je het goed doet, mag je na zoveel jaar solliciteren naar de positie van officier van justitie, een heel lang traject. Als je wilt dat jonge juristen niet massaal voor de advocatuur

of het bedrijfsleven kiezen, moeten we ze iets te bieden hebben. Geef ze meteen een toga, laat ze 'op zitting staan' (in de rechtszaal) als assistent-officier. Dat noem ik visie, al heel vroeg nadenken over hoe je kunt concurreren met grote advocatenkantoren, die meteen een toga en een auto bieden. De functie van assistent-officier is nu ook ingevoerd.

En moet je om te concurreren om de beste mensen ze ook meer gaan betalen? Nijkerk:

Ik vind dat we heel goed verdienen. Ik ben senior officier en verdien 120.000 euro per jaar. Daar ben ik heel tevreden mee. Natuurlijk zou ik met de kennis en ervaring die ik heb op de Zuidas misschien het dubbele kunnen verdienen. Maar er komt iets bij wat je van veel officieren hoort: dit werk geeft ook veel voldoening. Ik zit ook in een landelijke selectiecommissie voor officieren van justitie. Met enige regelmaat komen daar ook advocaten voorbij die zeggen: 'Ik ben helemaal klaar met altijd maar dat belang van de cliënt, of van de portemonnee en de partners. Ik wil meer voldoening in mijn werk en daarom solliciteer ik bij het OM.' Dat begrijp ik, ook al omdat ik niet in termen van winnen of verliezen denk. Als een verdachte wordt vrijgesproken in een zaak, zie ik dat niet als verliezen. Als een verdachte wordt veroordeeld conform mijn eis, zie ik dat niet als een overwinning. Ik vind het belangrijk dat er een eerlijk proces komt. Dat de verdachte begrijpt waarom hij gestraft is. En dat slachtoffers zien dat er een goed proces gevoerd is. Cijfermatig zie je dat ongeveer 80 procent van de zaken die wij aanbrengen bij de rechter in een strafoplegging eindigt. Dit betekent dat je als advocaat meestal niet veel verder komt dan een strafmaatverweer. Dat wil zeggen dat je cliënt sowieso gestraft wordt en je in je verweer die straf hooguit omlaag kunt halen.